

СПОРТ СОҲАСИГА ДОИР ПУБЛИЦИСТИК МАТНЛАРДА СПОРТ ТЕРМИНЛАРИНИНГ БЕРИЛИШИ

Махмудова Лазокат Тоиржон кизи

Кулон давлат педагогика институти Рус тили ва адабиети методикаси

кафедраси стажер уқитувчиси

nazomakhmudova@gmail.com

Аннотация: Жамият ҳаётида инсонларнинг жисмонан ва ақлан соғлом бўлишида, спортнинг ҳам ўзига хос ўрни ва аҳамияти бор. Спортга оид билимларини ривожлантириш ва бу соҳага оид терминларни тизимлаштирган ҳолда ўрганиш, уни луғатларда бериш, терминларнинг бадиий публистик услубда ҳамда оммавий ахборот воситаларининг барча соҳаларида қўллаши таҳлилга тортилган. Миллий кураш, ўзбек футболли ҳақида дискурс ва матнлар ўрганиб чиқилди ва қиёсий таҳлилланди.

Калит сўзлар: тилшунослик, дискурс, матн, публистик услуб, кураш, миллий кураш, спорт, футбол, термин, луғат.

Жаҳон тилшунослигида терминларни тартибга солиш масаласи ҳар доим ҳам долзарб бўлиб келган ва бугун ҳам бу масала ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Айниқса сўнгги йилларда когнитив терминология янги тадқиқот йўналиши сифатида шаклланиб улгурди. У когнитив тилшунослик усуллари маълум бир билим соҳаси терминологияси ортида турган когнитив тузилмаларни таҳлил қилишни амалга оширади. Социопрагматик жиҳатдан терминологияни ўрганиш, профессионал тажриба профессионал тафаккурга қандай та-сир қилишини, бир касб вакиллари (спортчилар, спорт журналистлари ҳамда мухлислар) атрофдаги воқеликни қандай таснифлаши, шунингдек улар учун қандай тушунчалар асосий эканлигини аниқлаш ҳамда уни англаш ва қўллашнинг ижтимоий хусусиятларини аниқлаш имконини беради. Спорт терминологиясини ўрганишда ҳар хил ёндашувлардан тўғри терминологиядан фойдаланиш спортнинг, спорт майдонини тавсифловчи махсус билимлар тузилмаларининг хусусиятларини энг тўлиқ кўрсатиш имконини беради.

Илм-фаннинг ривожланиш мантиғини тушуниш, терминологияда янги босқичнинг ривожланиш қонуниятини асослаш ва унинг хусусиятларини беришда Е.Кубряк томонидан таклиф қилинган лингвистик билимларнинг ривожланишини таҳлил қилиш схемаси га мурожаат қилиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Ушбу схема бўйича, терминологиянинг ҳар бир даври учун шарт-шароит, предмет- когнитив ва процессуал қисмларни аниқлаш керак, шунинг учун терминологиянинг ҳар бир йўналишини таҳлил қилишнинг умумий

«матрицаси» қуйидаги шаклга эга:

- 1) ўрнатиш: интеграция, интеграция тури, моментум;

- 2) мазмуни: тадқиқот объекти, тадқиқот предмети;
- 3) методология: тушунтириш.

Таркибий қисми тавсифлашда шуни таъкидлаш керакки, тадқиқот объекти - бу атама (ва бу атама тайёр, аллақачон яратилган белги сифатида тушунилади) ва мавзу терминологиядаги терминларни уларни бажарилишига қараб тартибланиш тизимидир. Атамага қўйилган талабларни бажармаслик (аниқлик, синонимларнинг етишмаслиги, ҳиссий та-сирчанлик, муайн тариф ва изчилликнинг йўқлиги). Тилшунослик билан боғлиқлик ўлчовларга мувофиқ лингвоцентриқ термин фанининг даври, интеграцион характерга эга бўлиши мумкин. Терминологияда ма-но тушунчаси икки одатда ўринда таҳлил қилинади биринчиси «луғатдаги атама» ни ўрганишга, иккинчиси - «матндаги термин» ни ўрганиш. Лингвоцентриқ терминологияни ўрганишнинг ҳар икки йўналиши бўйича ҳам тадқиқот предмети - лингвистик белги сифатида атаманинг ўзига хослиги. Бу даврнинг муҳим жиҳати шундаки, атамани ўрганишга динамик ёндашувнинг шаклланишидир. Терминологиянинг ривожланишидаги бу даврнинг муҳим натижаси бу атамани фақат терминологик тизим доирасида ўрганишнинг атаманинг лингвистик-тафаккур фаолиятидаги ўрни ва функциясини аниқлаш зарурлигини билишдир. «Терминология мураккаб жараён бўлиб, унинг давомида табиий тилнинг сўзи концептуал қайта ишлаш босқичидан ўтади»

Когнитив терминология, бир томондан, аънаналарни давом эттирса, иккинчи томондан, илмий билимнинг замонавий босқичига хос хусусиятларга эга бўлади. Шунинг учун когнитив йўналишнинг хусусиятларини терминологиянинг олдинги босқичлари билан солиштириганда кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Оммавий ахборот воситаларида барча соҳага доир терминлар қўлланилади, айниқса, янги кириб келган терминлар. Шу маънода спорт терминларнинг бугунги истеъмолдаги ҳолатини билиш учун “Янги Ўзбекистон” газетасидан кураш спорт тури ҳақидаги дискурсни таҳлил қилиш учун танлаб олдик. Одамлар-у одамлар, тоғда битган бодомлар, эшитмадим деманглар! Бугун ҳа-а-амма Зулфиқор полвонниқига суннат тўйига, ҳе-е-е-ей! Чу, жонивор! Эгар қошига тўн солиб олмиш жарчи гузарма-гузар от ўйнатди. Хўжасоат қишлоғи аҳлини тўйга чорлади. Зўрдан зўр чиқди.

Олиш катталашди. Гал мактаб ёши болаларга етди. Ундан ўсмирларга етди. Бир полвон йиқилса, ўФрига ошнаси ё оғайниси даврага чиқди. Қони тортди... Ор-номус учун кураш болаликдан бошланади!”. Халқимизнинг суюкли ёзувчиси Тоғай Мурод “Юлдузлар мангу ёнади” қиссасида кураш, полвонлик қисматини шундай тасвирлаган. Бу тасвир бизни Бойчибор от бўлиб бепоён тоғ-у далалардан ғолиб олиб ўтади, кўрганимиз бойчечак очилган қирларда кураш тушаётган болалар, кумдан гилам ёйиб олишаётган бўз йигитлар, эл ори учун бел боғлаган полвонлар бўлади. Минг йилларки шундай, кураш — қудратимиз, боримиз, эркимиз тимсолига айланган. Бугун курашимиз замонавий спорт тури бўлди. Осиё ўйинларидан мустаҳкам жой олди. Дунё полвонлари “ўртага”, “таъзим”, “кураш”, “ҳалол”, “ёнбош”, “чала”, “дакки”, “танбех”, “ғирром”, “бекор”, “тенг”, “тўхта”, “вақт” деган ўзбек сўзларидан улги олиб курашмоқда. 2020 йил 4 ноябрь. Бу сана миллий курашимиз тарихида ёрқин саҳифа очган кун бўлиб қолди. Шу куни Президентимиз “Кураш миллий спорт турини ривожлантириш ва унинг халқаро нуфузини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорни имзолади. Бу, албатта, узоқ кутилган тарихий воқелик бўлди. Ўзбек спортини дунёга танитиш борасида янги давр бошланди.

Мустақиллик йилларида биз курашни замонавий спорт тури сифатида дунёга танитдик. Асл, ўзгармас қоидаларини ишлаб чиқиб, кудратини, фалсафасини намойиш этдик. Бу миллатимизнинг улкан ғалабаси бўлди. Шу-шу дунё спорт олами бу спортни ўзбеклар, Ўзбекистон номи билан боғлайди. Бугун деярли барча қитъа полвонлари байроғимиздаги ранглар акс этган яқтакларда гиламга тушади.

Кейинги йилларда мураббийлар тайёрлаш, моддий-техник базани янгилаш, миллий спортимизни халқаро миқёсда кенг тарғиб қилиш бўйича оқсоқликлар кузатилаётгандек. Шунингдек, бирон спорт турининг Олимпия ўйинлари дастурига кириши учун қатъий мезонлар, талаблар бўлади. Улардан бири спортдаги гендер тенглик масаласи. Яъни Олимпия ўйинларига даъвогар спорт тури билан эркаклар қатори хотин-қизлар ҳам тенг шуғулланиши керак. Олимпия хартиясида спорт турларида гендер тенглик масаласига алоҳида эътибор қаратилади. Халқаро нуфузга даъвогар спорт тури, аввало, оммавий бўлиши, камида 75 мамлакат шу спортни тан олиши керак. Бунда хотин-қизлар ҳам тенг ҳуқуқли шуғулланиши асосий мезондир. Курашга хотин-қизларни жалб этиш масаласига келсак, муаммолар бўлгани рост. Бу, айниқса, шарқона менталитет ҳукмрон халқларда жуда оғир кечади. Ота-оналар қизларини спортга бергиси келмайди, ийманади, андиша қилади, турли гап-сўзлардан қочади. Курашда биз ана шу жиҳатларни ҳам эътиборга олганмиз, қоидаларни мослаштирганмиз. Биринчидан, оғритиш, бўғиш ёки ерда ётиб курашиш каби усуллар тақиқланган. Ерга тизза тегдими кураш тўхтатилади. Иккинчидан, яқтакларимиз ҳам менталитетимизга хос. Спорт кийимимиз ёпик, тананинг деярли бирон жойи очик намоён бўлмайди. Демак, кураш аёллар учун жуда мос спорт тури ҳисобланади. Бу, ўз навбатида, қариялар, болалар учун ҳам қулай ва хавфсиз. Яна бир гап. Биз миллий курашимиз асосларини, қоидаларини ишлаб чиқишда қизларни, албатта, аёл мураббий шуғуллантиради, деган талабни киритганмиз. Бу ҳам ота-оналар қизларининг кураш билан шуғулланишига қаршилик қилмаслигига йўл очади. Спорт терминологияси тизими соҳанинг ажралмас қисмидир. Спортчилар, мураббийлар, мухлислар, ҳакамлар ва спорт шарҳловчиларининг тили ҳисобланади. Албатта, бу рўйхатга оммавий ахборот воситаларини ҳам киритиш керак бу энг юқори даражадаги спорт мусобақаларини тавсифлайди. Спорт терминологияси тизимидаги кўплаб атамалар гуруҳи тўғридан-тўғри аниқ ишлатиладиган юқори ихтисослашган атамалар спорт ва таржимон ёки спортни танлаш билан белгиланади. Ушбу атамалар гуруҳи энг катта информатсион манба, чунки у фақат аниқ тушунчаларни ифодалайди. Бугунги кунда ислом мамлакатларида ҳам кураш билан шуғулланаётган хотин-қизлар кўпчиликни ташкил этади. Англия спорт тарихини ўргансангиз, Олимпия ўйинлари дастурига кирган баъзи спорт турларини ҳам ўз мамлакатаи ҳудудида қабул қилмаганини кўрасиз. Лекин кураш уларга энг маъқул спорт тури бўлди. Бугун Англияда ёшлар ҳам, хотин-қизлар ҳам, кексалар ҳам бемалол бизнинг кураш билан шуғулланиши мумкин.

В. А. Маслова таъкидлаганидек, лингвистик шахснинг параметрлари энди ишлаб чиқиладиган бўлди. Бу мавҳум синтактик моделларни тўлдирадиган бир ёки бошқа фойдаланиш частотасига эга бўлган сўзларнинг маълум бир захираси билан тавсифланади. Агар моделлар маълум бир тил гуруҳининг вакили учун етарлича одатий бўлса, унда лексика ва нутқ услуби унинг маълум бир жамиятга мансублигини, маълумот даражасини, характер турини, жинси ва ёшини ва бошқаларни кўрсатиши мумкин. Фаолияти ўнлаб ижтимоий ролларни бажариш билан боғлиқ бўлган бундай шахснинг тил репертуари жамиятда қабул қилинган нутқ одобини ҳисобга олган ҳолда ўзлаштирилиши лозим. Шу маънода спортчилар ёки соҳа мутахасисилари нутқида муҳим терминлар фаол

кўлланилади. Ҳозир Ўзбекистонда спортга бўлган муносабат тубдан ўзгарган, муҳит янгиланган, очиклик руҳида ҳаракат қиляпмиз.

-Миллий курашимизни оммалаштириш, дунёга танитиш мақсадида бир қатор мамлакатларда халқаро мусобақалар, турнирлар ўтказиб келинаёбди. Келажакда чет мамлакатларда, хусусан, Нью-Йорк, Париж, Рим, Токио каби дунё халқлари нигоҳидаги йирик пойтахт шаҳарларда Президент соврини учун халқаро турнирлар ўтказамиз. Шу тариқа курашни жаҳон дурдонасига айлантирамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Avakova L.A. Strukturno-semanticheskij i funkcional`nyj analiz terminosistemy "shaxmaty" [Structural semantic and functional analysis of the term system "chess". Abstract of thesis]. Majkop, 2006. 20 p (In Russ.).
2. Azizov S.A. Leksiko-grammaticheskoe issledovanie muzykal`noy terminologii uzbekskogo yazyka [Lexical and grammatical study of the musical terminology of the Uzbek language. Thesis]. Tashkent, 1981. 160 p. (In Russ.).
3. Bambygydenova S.B. O teoreticheskix issledovaniyax klassicheskogo sporta i nacional`nyx sportivnyx igr buryat: sociologicheskij analiz [On theoretical studies of classical sports and national sports games are being drilled: a sociological analysis]. Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija [Theory and practice of social development], 2014, no. 8, pp. 49-53. (In Russ.).
4. Vlasicheva V.V. Tyurkizmy v sovremennom anglijskom yazyke [Turkisms in modern English]. Vestnik VolGU [Bulletin of Volgograd State University]. Series 2, Linguistics, 2010, no. 2-12 . (In Russ.).
5. Gynin V.I. Nekotorye xarakternye osobennosti zaimstvovaniy v sportivnoj terminologii [Some characteristic features of borrowing in sports terminology]. Nauchnaja rech'. Lingvometodicheskie aspekty opisanija i prepodavaniya [Scientific speech. Linguistic and methodological aspects of description and teaching]. Moscow, 1988. (In Russ.).
6. Toirjon kizi, M. L. (2024). NEWSPAPER-PUBLICIST STYLE. FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA JURNALI | JOURNAL OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE AND INNOVATION, 3(6), 167–172.
7. www.gazeta.ru
8. www.kun.uz